

**UNIVERSITATEA “BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ “ISIDOR TODORAN”**

**CONFRUNTARE ȘI CONVIEȚUIRE PENTRU
IERUSALIM
ÎN PERIOADA CRUCIADEI I**

- Rezumat -

Conducător de doctorat:

Pr. Prof. univ. dr. Ioan Vasile LEB

Doctorand:

Cergan Daniel -Marius

Cluj-Napoca

2017

Cuprins

Motivație	5
1. Introducere	7
1.1. Importanța și actualitatea temei.....	7
1.2. Scopul.....	10
1.3. Structura.....	12
1.4. Metodologia cercetării.....	15
1.5. Stadiul actual al cercetării.....	16
I. Cauzele îndepărtate ale cruciadei I.	
Premisele cuceririi unui oraș sfânt, Ierusalimul	25
1.1. Originea și atestarea Ierusalimului.....	26
1.1.1. <i>Dimensiunea spirituală a Ierusalimului din perspectiva iudaică</i>	28
1.1.2. <i>Importanța Ierusalimul în epoca apostolică</i>	36
1.1.3. <i>Căderea Ierusalimului</i>	41
1.2. Semnificația Ierusalimului pentru creștinismul răsăritean.....	43
1.3. Semnificația Ierusalimului în creștinismul occidental.....	47
II. Cauzele apropiate.	
Contextul geopolitic. Înțelegerea Orientului mijlociu înainte de cruciade	53
1.1. Nașterea Islamului.....	55
1.2. Cucerirea Ierusalimului de către musulmani.....	58
1.3. Europa occidentală în secolul al XI-lea.....	63
III. Cruciada I. Interacțiunea dintre cruciadă și războiul sfânt	66

III.1. Papa Urban al II-lea și ideea de cruciadă.....	76
III.2. Mesajul prediciei de la Clermont.....	81
III.3. Cruciada țăranilor.....	88
III.3.1. <i>Masacrul evreilor</i>	94
III.3.2. <i>O nouă ipoteză despre colonizarea Transilvaniei de către cruciații germani</i>	99
III.4. Participarea femeilor la cruciadă.....	102
III.4.1. <i>Implicarea directă la cruciadă</i>	105
III.4.2. <i>Participarea indirectă a femeilor</i>	108
III.5. Cruciada nobililor.....	110
IV. Drumul către Ierusalim. Confictele cu musulmanii	123
IV.1. Asediu orașului Niceea (18 iunie 1097).....	123
IV.2. Confruntările de la Dorylaeum (1 iulie 1097).....	127
IV.3. Provocările drumului și alianțele din Asia Mică.....	129
IV.4. Asediul Antiohiei (3 iunie 1098).....	130
IV.4.1. Regatul latin al Antiohiei. Fapte, discordii și ” <i>minuni</i> ”.....	134
IV.4.2. Patriarhia Antiohiei în timpul cruciadei.....	141
V. Ierusalimul oraș Sfânt, țara făgăduinței	145
V.1. Cucerirea Ierusalimului.....	147
V.1.2. <i>Contribuțiile femeilor în luptele pentru cucerirea Ierusalimului</i>	151
V.1.3. <i>Sărbătoarea liturgică a victoriei Ierusalimului, 15 iulie 1099</i>	155
V.2. Revendicarea Ierusalimului.....	159
V.3. Regatul latin la Ierusalimului.....	162

VI. Patriarhia latină a Ierusalimului (1099-1118)	167
VI.1. Arnulf de Choques, primul patriarh latin al Ierusalimului.....	167
VI.1.1. <i>Arnulf de Choques în viziunea cronicarilor</i>	168
VI.1.2. <i>Viața, activitatea și implicarea lui Arnulf în cruciadă</i>	171
VI.1.3. <i>Alegerea ca patriarh</i>	179
VI.1.4. <i>Arhidiacon la Sfântul Mormânt</i>	183
VI.1.5. <i>Autoritatea regelui asupra patriarhiei latine de la Ierusalim</i>	185
VI.1.6. <i>Reformele patriarhului Arnulf</i>	188
VI.2. Daimbert de Pisa patriarh al Ierusalimului.....	197
VI.2.1. <i>Viața și activitatea ecleziastică</i>	197
VI.2.2. <i>Alegerea ca patriarh</i>	206
Concluzii	209
Bibliografie	212
Anexe	248

Cuvinte cheie: Cruciada I, Ierusalim, confruntare, jihad, conviețuire, creștini, musulmani, biserică, pocăință, Dumnezeu.

INTRODUCERE

Dintre numeroasele evenimente remarcabile ale Evului Mediu, cruciada rămâne până astăzi una dintre cele mai mari și complexe fenomene ale istoriei universale.

Mișcarea cruciadei a implicat fiecare țară din Europa, a pătruns aproape în fiecare zonă a vieții – în Biserică, în gândirea ei religioasă, în politică, economie sau societate. De asemenea, cruciada a generat o literatură proprie ce a făcut ca amintirea ei să rămână vie până în zilele noastre și să se fixeze în mentalitatea occidentală ca o acțiune purtată în numele unui ideal comun împotriva unui dușman comun¹. Acest ideal a avut ca țintă precisă cucerirea mormântului lui Hristos de la Ierusalim de sub dominația musulmană². Cruciada, care apare ca un fenomen cu totul nou la sfârșitul secolului al XI-lea, nu este de fapt decât rezultatul unor concepții și a unor practici îndelung maturizate și dezvoltate în cursul secolelor precedente. Din acest punct de vedere, nu ar trebui subestimat rolul crescând pe care Ierusalimul l-a jucat în imaginația și spiritualitatea Occidentului medieval. Imaginea Ierusalimului era conturată de o viziune a trecutului, o construcție a istoriei cu un ecou al unei concepții eshatologice³. Topografia mistică a Ierusalimului a provocat de-a lungul timpului un interes atât de ordin politic cât și religios, mai multor lideri care și-au lăsat amprenta mai mult sau mai puțin asupra acestor locuri, transformându-le într-un loc de *conviețuire* sau de *conflict*. Sfârșitul secolului al XI-lea evidențiază cel mai bine imaginea de *confruntare* și de *coexistență* din Ierusalim. Aici, aceste două fenomene vorbesc despre civilizații și culturi diferite, cea creștină din răsărit și apus și cea musulmană, occidentală și orientală care, contopindu-se într-o sinteză nouă, au instituționalizat puternice urmări unei Europe dinamice aflate în plină dezvoltare economică, ce antrena schimbări sociale și o pornire spre emancipare⁴. O expansiune a Occidentului spre Orient care a avut și un revers mai puțin plăcut. Ciocnirile dintre cele două lumi a avut un impact semnificativ asupra bazinului mediteranean. Omucideri în masă,

¹ Thomas Keightley, *Templierii. O societate secretă din Evul Mediu*, trad. Monica Medeleanu, edit. Herald, București, 2008, pag. 17.

² Charles Emmanuel Dufourcq, *Extraordinara călătorie în Țara Sfântă*, în *Cruciadele*, trad. Geroge Miciacio, edit. Artemis, București, 1988, pag. 11-24.

³ Robert Ousterhout, *Sacred Geographies and Holy Cities: Constantinople as Jerusalem*, în *Hierotopy: The Creation of Sacred Space in Byzantium and Medieval Russia*, ed. A. Lidov, Moscow, 2006, pag. 98-99.

⁴ Florentina Cazan, *Cruciadele. Momente de confluențe între două civilizații și culturi*, Ed. Academiei Române, București, 1990, pag. 9.

pogromuri, persecuții de tot felul au constituit tabloul ce însoțea toate marile bătălii și toate acestea în numele lui Dumnezeu, al celor două „civilizații”.

Importanța cunoașterii etapelor de *coexistență* sau de *confruntare* pentru și din Ierusalim în această perioadă, constituie un factor important atât pentru Istoria Bisericii Universale, cât și pentru a înțelege mai bine rolul acestui oraș în evoluția vieții bisericești pe teritoriul Palestinei. Pretențiile pentru supremația Locurilor Sfinte au scos la iveală divergențele dintre Constantinopol și Roma. Numirea unui patriarh latin în fruntea Bisericii de la Ierusalim a avut un rol nefast în relațiile dintre cele două părți ale creștinătății. Pe de o parte acest gest nu a făcut decât să adâncească și mai mult ruptura produsă prin schisma de la 1054 și totodată să afecteze autoritatea Patriarhiei de la Ierusalim în relație cu celelalte scaune. O analiză, din punct de vedere prosopografic a patriarhilor latini care au ocupat scaunul patriarhiei de la Ierusalim va oferi o sursă bună de a identifica cauzele care au afectat unitatea Bisericii creștine. Toate acestea pot aduce o contribuție fundamentală la dialogul ecumenic dintre Biserica Catolică și cea Ortodoxă.

Evenimentele petrecute în timpul expedițiilor feudalilor apuseni de la sfârșitul secolului al XI lea prezintă o importanță și pentru noi românii, întrucât sunt opinii potrivit cărora animozitățile dintre bizantini și apuseni au contribuit la colonizarea *Transilvaniei de către sași*. Sunt bine cunoscute indisciplina multor grupuri de cruciați care în drumul lor spre Țara Sfântă s-au dedat la jafuri și cruzimi. Trecerea cruciaților prin teritoriile Imperiului bizantin au provocat de asemenea numeroase conflicte. Toată această dezordine a armatelor cruciate l-au făcut pe *Horst Klusch* să susțină că o parte din armata condusă de Petre Eremitul, de naționalitate germană, datorită conflictelor cu regele Coloman al Ungariei și cu trupele bizantine, au trecut Dunărea și s-au așezat în sudul Carpaților. După inventarierea acestor informații am acordat o atenție deosebită campaniilor militare și aparatului auxiliar din spatele frontului. Astfel, s-a născut un alt subcapitol care evidențiază rolul și contribuția femeilor în cruciada I. Actualitatea acestui subiect îl reprezintă preocupările puține ale istoriografiei contemporane, fiind în special predominată de o ierarhie bărbătească sau ecleziastică.

Observăm din aceste scurte repere introductive că atunci când vorbim de Cruciada I avem în față un eveniment major al istoriei universale care a marcat evoluția istoriei spațiului european, cu urmări până în vremea noastră. Astfel, interpretarea romanțată a evenimentelor istorice rezultate din aceste conflicte ale cruciadei, a făcut ca între secolele al XIV-lea și al XV-lea cruciații medievali să dobândească un statut cvasimitologic. Godefroy de Bouillon, alături de multe alte nume, a fost inclus printre cele maienerate persoane din istoria

umanității din acea perioadă⁵. Această tendință nu a făcut decât să stimuleze în secolul al XIX-lea apariția unui impuls în direcția formulării unei identități naționale. Fiecare dintre țările participante la cruciadă și-au revendicat eroii sau meritele pentru victoriile acestor lupte. Forța și pericolele potențiale asociate cu astfel de paralelisme au devit tot mai clare în contextul primului război mondial. Pe durata acestei conflagrații, Franța a primit din partea Ligii Națiunilor Unite mandatul de a governa ”*Siria mare*”, iar diplomații francezi și-au susținut pretențiile asupra acestui teritoriu făcând apel la istoria cruciadelor⁶. După anul 1917, englezilor li s-a încredințat administrarea Palestinei⁷. Aceste ecouri medievale au apărut chiar și în presa locală a britanicilor. Ziarul satiric *Punch* publica în 19 decembrie 1917 o caricatură cu titlul ”*Ultima cruciadă*”, înfățișându-l pe regele Richard Inimă de Leu privind către Ierusalim, cu textul: ”*În sfârșit, visul meu s-a împlinit*”⁸. Imaginea aceasta de propagandă se va vedea mai târziu în discursul generalului britanic Dwight D. Eisenhower făcând o analiză la cel de-al doilea război mondial, pe care l-a publicat apoi în 1948 sub titlul *Cruciada Europeană*⁹.

Totodată, urmările cruciadelor se văd și prin faptul că astăzi, istoricii moderni, când vorbesc despre războiul occidentalilor asupra celor din Orient, utilizează foarte des cuvântul *cruciadă*, fără să aibă grija de a-i da o definiție precisă. Se confundă *războiul sfânt* cu *cruciada*, două noțiuni care, chiar dacă s-au întâlnit, nu au, totuși aceeași origine. Interpretarea occidentală a cuvântului arab ”*jihad*” este la fel de vexantă. Mulți dintre gânditorii musulmani consideră că ideea de *jihad* este asociată, în primul rând, cu o luptă spirituală interioară. Toate aceste confuzii, nasc întrebări cu privire la analiza cruciadei. Văzute ca expediții militare violente care își propun schimbarea unui sistem de existență și gândire în numele lui Hristos și al învățăturilor Sale, mulți dintre noi sunt tentați să se întrebe dacă creștinismul este o religie a păcii, ținând cont de evenimentele cruciadelor. Confuzia aceasta nu face decât să servească nevoilor propagandiștilor islamici¹⁰. Deoarece prezentarea acestora sunt suficient de neclare, pot fi ușor de remodelat și de manipulat. ”*Faptele*” utile pot fi selecționate, orice detalii

⁵ E. Siberry, *Images of the crusades in the nineteenth and twentieth centuries*, in The Oxfords Illustrated History of the Crusades, ed. J.S.C. Riley Smith, Oxford, 1995, pag. 365- 370; Emanoil Băbuș, *Anacronismul și actualitatea Cruciadelor*, în Teologia Ortodoxă în dialog . Evocări, analize, perspective. Volum dedicate Părintelui profesor doctor Viorel Ioniță la împlinirea vârstei de 70 de ani, Editura Universității București, București, 2016, pag. 326-328.

⁶ J.S.C. Riley-Smith, *Islam and the crusades in history and imagination, 8 November 1898 – 11 September 2001*, Crusades, vol.2, 2003, pag. 155-156.

⁷ J. Richard, *National feeling and the legacy of the crusades*, în Palgrave Advances in the Crusades, ed. H. Nicholson, Basingstoke, 2005, pag. 204-222.

⁸ *Punch*, vol. CLII, january-june, 1917, pag. 415.

⁹ E. Siberry, *Images of the crusades in the nineteenth and twentieth centuries*, pag. 382-385.

¹⁰ E. Sivan, *Modern Arab Historiography of the Crusades*, în Asian and African Studies, vol. 8, 1972, pag. 112.

inconfortabile care nu se asortează cu o anumită ideologie, de asemenea, pot fi ușor lăsate deoparte.

Delimitarea acestor lacune istorice este punctul de plecare al lucrării de față, care încearcă, într-o abordare pe cât posibil de obiectivă, nu de a da un sens evenimentelor, ci de a prezenta sau de a reconstitui un cadru general cât mai fidel realității ce se întrezărește din consultarea izvoarelor tradiționale și a literaturii secundare care surprinde crâmpie din intervalul supus cercetării, secolului al XI-lea.

Am privit pasajele istorice dintr-o perspectivă intertextuală, comparând elementele comune și pe cele distincte în căutarea relevanței lor pentru intervalul de timp pe care îl prezintă. Aceasta înseamnă că pentru a evita unilateralitatea discursului narativ am abordat, acolo unde s-a putut, textele istorice, în paralel, într-un dialog al surselor, pentru a surprinde multiplele valențe ale aceluiași eveniment prezent în mai multe relatări.

În consecință, imaginile interne sau externe de conviețuire sau confruntare elaborate în lucrarea de față pot fi utilizate pentru a construi un discurs didactic valoros, deoarece lecțiile lor sunt identice cu cele oferite de alte perioade ale istoriei umanității.

Stadiul actual al cercetării. Principalele surse ale istoriei primei cruciade le reprezintă cronicile vremii, bizantine, latine, arabe, armene, siriace, ebraice și colecțiile de documente care cuprind corespondențe sau cartularele diverselor mănăstiri. Evoluția cronologică revelează mai multe istoriografii ale cruciadei I care analizează ansamblul fenomenelor petrecute sub diferite aspecte.

Numărul teoreticienilor cruciadei a crescut în secolul al XVI-lea. Grație tiparului au apărut o serie de publicații ca: *Flugschriften* sau *Newe Zeitung*. În toate acestea erau analizate problema cruciadelor. O întreagă literatură de propagandă cruciată a fost elaborată în acest secol. Începând cu schizma provocată de *Reforma protestantă* în epoca modernă timpurie între catolici și protestanți, Istoria Bisericii Universale a fost caracterizată de influențele confesionale. Cele mai notabile în istoriografia catolică din secolele XVI și XVII, sunt cele 12 volume "*Annales ecclesiastici*". ale cardinalului Cesare Baronius (1588-1607). Acestea au fost scrise ca un răspuns la istoria bisericească a teologul protestant Matthias Flacius Illyricus cuprinsă în lucrarea "*Catalogus testium Veritatis*" din anul 1556.

Cei mai cunoscuți istorici ai cruciadei din această perioadă sunt Jacques Bongars (*Gesta Dei per Francos*), Louis Maimbourg (*Histoire des croisades pour la délivrance de la Terre-Sainte*) sau Thomas Fuller (*History of the Holy Wars*). Ultimul se numără printre cei care critică mișcările cruciadelor. Viziunea lui l-a inspirat puțin mai târziu pe Voltaire (1694-1778) un adversar ferm al Bisericii Catolice.

Primele istorii „moderne” ale cruciadelor, folosind deopotrivă izvoarele latine, grecești și arabe, sunt datorate germanilor Wilken, 1807 și Sybel, în 1841. În Franța, Istoria cruciadelor a lui Michaud din 1820 (reeditată cu o introducere de R. Derlot, *Les grands monument de l’Histoire*, 7, Paris, 1970), este favorabilă faptelor de vitejie ale francezilor în Orient și este însoțită de o Bibliotecă a Crucidelor, care reunește fragmente din cronicile europene, grecești, arabe și turcești, urmată de publicarea, prin grija *Academiei Inscriptiilor*, a lucrării – *Culegeri a istoricilor cruciadelor* (1841-1906). Un loc important în istoriografia cruciadelor îl ocupă publicațiile germane „*Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins*” editate la Leipzig începând cu anul 1878. Datorită acestor cercetări în secolul al XX-lea au apărut mai multe sinteze dintre care amintim pe cele semnate de Reinhold Röhricht, René Grousset, Steven Ruciman, John L. La Monte sau Hans Eberhard Mayer. Noi direcții de cercetare a cruciadelor sunt abordate în proiectele de cercetare „*Pennsylvanian History of the Crusades*” și „*Society for the Study of the Crusades and the Latin East*”.

Un reper istoriografic în înțelegerea *cruciadei, a războiului sfânt, a jihadului* sau a sacralității orașului *Ierusalim*, îl reprezintă studiile și lucrările istoricilor români ca cele ale lui Nicolae Iorga, Milan Șesan, Francisc Pall, Ilie Grămadă, S. Columbeanu, Radu Valentin, Florentina Căzan, Stelian Brezeanu, Mihai Maxim, Radu Manolescu sau Emanoil Băbuș.

Toate acestea constituie ceea ce am putea numi istoria „pozitivă” și „negativă” a cruciadelor deviate către alte țeluri decât Tara Sfântă, sau a războaielor cărora papa le-a conferit statutul de cruciadă, și cea a opoziției pe care au stârnit-o. Fără a neglija legăturile ce le unesc, lucrarea de față încearcă, așa cum am mai menționat, să confere o istoriografie obiectivă, văzută din toate unghiurile.

I. Cauzele îndepărtate ale cruciadei I. Premisele cuceririi unui oraș sfânt, Ierusalimul.

Istoricii au căzut de multă vreme de acord asupra faptului că expediția militară predicată de papa Urban al II-lea, la sfârșitul secolului al XI-lea, a avut un impact politic, social și economic uriaș asupra celor trei civilizații și culturi diferite, musulmană, creștinocatholică și creștinortodoxă. Numărul mare de aderenți și atingerea obiectivului a făcut ca prima cruciadă să fie considerată, în concepția unora, cea mai de succes. Alți istorici au considerat că aceste războaie sfinte au lăsat cicatrici permanente de ură etnică și religioasă, inițiind un ciclu peretuu de ostilități. Toate acestea nu reprezintă decât obiectul unor interpretări extraordinar de variate.

Pentru a realiza o tranziție spre intervalul studiat, primele capitole sunt menite să evidențieze o evoluție clară asupra originilor și cauzelor directe sau indirecte a războiului

pentru orașul Ierusalim, deoarece în istoria cruciadei I cele mai multe confuzii sunt legate de circumstanțele care au dat naștere fenomenului cruciat.

Acest prim capitol este destinat înțelegerii sacralității orașului Ierusalim. Teologia Ierusalimului, ca *oraș sfânt*, era conturată la sfârșitul secolului al XI-lea de o viziune a trecutului, o construcție a istoriei cu un ecou al unei concepții eshatologice. De aceea, capitolul oferă o analiză a evoluției acestor concepții, plecând de la origini, unde sunt evidențiate diversele interpretări simbolice și alegorice ale orașului și până la cucerirea arabă.

Totodată sunt evidențiate topografia mistică a Ierusalimului și înțelesul pelerinajului ca act al antropologiei religioase. Toate acestea puse laolaltă indică influența moștenirii poporului iudeu asupra creștinismului. Până și justificarea războaielor sfinte au rădăcini în epoca vetero-testamentară.

Nu putea fi ignorată politica împăratului Constantin cel Mare care a avut o influență profundă asupra tuturor aspectelor istoriei occidentale și orientale. Lui i se datorează creșterea conștiinței creștine asupra sacralității topografiei Ierusalimului. Atenția arătată de împăratul Constantin asupra acestor locuri, descoperirea Sfintei Cruci sau ridicarea Bisericii Sfântului Mormânt poate fi privită ca un episod de *”redefinire a identității creștine”* în Imperiul Roman.

Înțelegerea dimensiunii spirituale a Ierusalimului, ne-a ajutat să identificăm factorii interni sau externi care au influențat degenerarea coexistenței, atât în Europa creștină cât și la Ierusalim.

II. Cauzele apropiate. Contextul geopolitic. Înțelegerea Orientului mijlociu înainte de cruciade.

Al doilea capitol scoate în evidență invazia arabă, apariția islamului și cucerirea Ierusalimului de către musulmani. În contextul istoriei cruciadelor, toate acestea au reprezentat o etapă critică în întregul proces de formare a cruciadei. Din momentul instituirii stăpânirii arabe în Palestina, la Ierusalim s-au suprapus trei religii cu caracter universal. Potrivit tradiției islamice, se credea că Mahomed însuși ar fi prețuit Ierusalimul ca *„oraș sfânt”* al evreilor și creștinilor și că de aici el s-ar fi înălțat la cer în *„noaptea puterii”* (*noaptea morții sale*). Această tradiție islamică se va dezvolta într-o ideologie religioasă și politică, de care califul Omar se va folosi și va ridica la Ierusalim, pe locul fostului templu al lui Solomon, o moscheie numită *El-Aska* (moscheea îndepărtată).

În următoarele secole interacțiunea dintre statele creștine și cele musulmane va fi caracterizată atât de perioade de conflict cât și de conviețuire. În anul începerii cruciadelor atât statele creștine din apus cât și cele islamice din Orient se aflau într-o stare de confuzie și

de haos. În Occident criza era provocată atât de invaziile arabe cât și de dezordinea și agresivitatea luptelor dintre nobilii latini. Pe fondul acestor frământări și confuzii, în Occident rolul social și-l va revendica Biserica Apuseană. În acest context, în numele solidarității creștine, Biserica Romei a declanșat aventura cruciadelor. Capitolul analizează și modul în care primii cruciați au înțeles popoarele Levantului sau spiritualitatea Ierusalimului.

III. Cruciada I. Interacțiunea dintre cruciadă și războiul sfânt.

Al treilea capitol analizează efectul prediciei de la Clermont - Ferrand. Interacțiunea pelerinajului cu războiul sfânt, entuziasmul celor care au răspuns apelului papei Urban al II-lea sau justificarea acestei expediții fac obiectul cercetării în subcapitolele consacrate acestui capitol.

O combinație a zelului religios și o dorință de a îmbunătăți poziția socială a făcut ca foarte mulți să răspundă apelului prediciei episcopului Romei. Cultivarea sentimentului de răzbunare a dezvoltat, în rândul cruciaților, o conduită a războiului sfânt. În acest context, marșul maselor populare avea să fie legat de amintirea unor pogromuri împotriva evreilor care le-au ieșit în cale. Lipsa de disciplină și actele vandalice de care dădeau dovadă acești cruciați îi vor face să intre în conflict cu autoritățile ungare și bizantine. Aceste confruntări au atras atenția lui *Horst Klusch* care pe baza unor chestionări metodice a izvoarelor istorice și a unor deducții logice lansează o nouă ipoteză potrivit căreia grupurile de germani care în anul 1096 au participat la Cruciada țaranilor sub conducerea călugărului Petru Eremitul, au colonizat Transilvania.

Nucleul armatelor cruciate nu s-a rezumat doar la masele populare. Printre cei care au aderat la expediția militară, predicată de papa Urban al II-lea, au fost și femeile. De aceea, în acest capitol o atenție deosebită este acordată implicării directe sau indirecte a femeilor în cruciadă. Capitolul se încheie cu inventarierea nobililor care au răspuns la apelul papei Urban al II-lea.

IV. Drumul către Ierusalim. Conflictele cu musulmanii.

Cel de-al patrulea capitol descrie drumul spre Ierusalim prin Niceea, Anatolia, Antiohia și Siria. Drumul spre Ierusalim nu a fost însoțit doar de imaginea conflictului cu musulmanii, ci și de cel al conviețuirii. Principalele provocări i-au învățat pe cruciați să conviețuiască și să depășească barierele de comunicare pe care le avuseră înainte de începerea expediției. Un factor important în această etapă este controlul latinilor asupra orașelor cucerite în drumul spre Ierusalim, ceea ce în final va duce la întemeierea unor regate latine. Politica noilor posesori impusă în orașele cucerite va provoca o atmosferă regretabilă de intoleranță

religioasă. Toate acestea sunt descrise pe larg în subcapitolele ”*Regatul latin al Antiohiei*” și ”*Patriarhia Antiohiei în timpul cruciadei*”.

V. Ierusalimul oraș Sfânt, țara făgăduinței.

Capitolul cinci prezintă sub titlul *Ierusalimul oraș Sfânt, țara făgăduinței*, sfârșitul unei expediții ce a durat aproape trei ani. Cucerirea Ierusalimului a fost interpretată ca un eveniment de o mare importanță istorică. Pentru a se întări memoria acestei victorii, ziua de 15 iulie va deveni o zi liturgică de sărbătoare. Numirea unei autorități laice și spirituale în fruntea Orașului Sfânt a avut un rol nefast prin tensionarea relațiilor dintre Occident și Bizanț. Pe de o parte acest gest nu a făcut decât să adâncească și mai mult ruptura produsă de schisma de la 1054 și totodată să afecteze autoritatea Patriarhiei de la Ierusalim în relație cu celelalte scaune patriarhale.

VI. Patriarhia latină a Ierusalimului (1099-1118).

Capitolul al șaselea analizează politica ecleziastică a primilor patriarhi latini în Biserica de la Ierusalim. În perioada primului patriarh, Arnulf de Choques, apare primul conflict între clericii ortodocși și cei de rit latin. Reformele lui Arnulf vor afecta jurisdicția patriarhiei de la Antiohia. Însă cea mai importantă reformă este legată de rânduiala comunității ”*canonicatului*” Sfântului Mormânt . Patriarhatul lui Daimbert de Pisa este legat mai mult de conflictele cu regele Balduin I al Ierusalimului.

Concluzii.

Din analiza cercetării de față putem concluziona că această expediție a avut mai multe efecte atât asupra creștinătății cât și a celorlalte religii monoteiste. La baza acestor efecte au stat nu numai consecința expedițiilor religioase militare sau reacțiile imediate, ci și modul în care aceste evenimente au fost relatate, descrise sau interpretate. Un exemplu în acest sens este imaginea papei Urban al II-lea care în cele mai multe istorii ale cruciadei este înfățișat într-o lumină negativă datorită apelului său la cruciadă, care a îmbinat o gamă largă de teme pentru a stârni emoția publicului. Totuși, o evaluare atentă a istoriei arată că suveranul pontif a făcut același lucru pe care conducătorii din Orientul Apropiat și din Asia de Sud l-au făcut cu un secol mai înainte, atunci când au lansat o campanie împotriva turcilor. Din această perspectivă cruciada I poate fi privită și ca un răspuns la amenințările invaziilor musulmane.

Un alt exemplu este observarea că mulți istorici s-au grăbit să critice descrierea negativă a musulmanilor din cronicile latine fără să observe că în sursele arabe din perioada respectivă cruciații ocupă o poziție similară. Și unii și alții sunt descriși ca fiind, barbari, cruzi, sălbatici sau necredincioși. Din perspectiva cronicarilor latini, musulmanii sunt adesea

prezentați ca instrumente ale lui Dumnezeu menite să testeze credința cruciaților și să-i pedepsească pentru faptele rele.

Plecând de la această observație putem concluziona că pe deoparte principalul conflict dintre Europa Occidentală și Orientul Mijlociu, nu trebuie să fie văzut ca fiind unul dintre creștini și musulmani, ci mai degrabă între Dumnezeu și diavol, o luptă în care musulmanii erau uneori neînsemnați. În schimb, cel mai mare dușman cu care cruciații s-au confruntat au fost ei înșiși, soarta sufletelor lor fiind chestiunea în joc. Pe de altă parte, lupta pentru Ierusalim a însemnat amputarea universalității lui Dumnezeu.

Dacă vorbim despre efectele asupra creștinătății, ele sunt legate de numirea unui patriarh latin în fruntea Bisericii de la Ierusalim. Acest gest, alături de pretențiile pentru supremația Locurilor Sfinte, a avut mai multe consecințe: odată a adâncit și mai mult ruptura produsă prin schisma de la 1054 și apoi a afectat autoritatea Patriarhiei de la Ierusalim în relație cu celelalte scaune.

Pe termen scurt sau lung, cruciada a influențat viața socială, politică, economică, culturală. Însă, este greu să te decizi care a fost latura negativă sau pozitivă a cruciadei I. Orice încercare de a identifica precis efectul acestei mișcări este marcată de dificultate, deoarece necesită ori urmărirea unui fir și în același timp izolarea altui fir istoric.

Cu toate acestea, pe termen scurt cruciada a contribuit, în Europa, la atenuarea dezordinilor care domneau în rândul creștinătății, dar a favorizat, totodată, recrudescența antisemitismului. În Orient, a stăvilit pentru o vreme înaintarea arabo-turcă, a dus la crearea statelor latine din Levant (estul Mediteranei), care au fost inițial guvernate și în mică parte, populate de către coloniștii din Europa. De asemenea, succesul cruciadei I a influențat ideile de cavaler și cavalerism și a reconfigurat practica monarhiei medievale. Mișcarea cruciadei a mai contribuit la militarizarea Bisericii occidentale și a amplificat autoritatea papalității.

Interacțiunea Occidentului cu celălalte culturi au jucat un rol crucial pentru dezvoltarea civilizației europene. Cruciada I a deschis o nouă lume. Poate că cel mai semnificativ efect pozitiv al cruciadei, vizibil pe termen lung, a fost creșterea vastă a orizonturilor culturale. Acestea au facilitat unele influențe artistice, medicale, filosofice, teologice și au contribuit la conturarea Renașterii.

Chiar dacă în ultimii 20 de ani, s-a cultivat o concepție potrivit căreia cruciadele au dat naștere unui sentiment profund și irevocabil de antipatie reciprocă, considerăm că această paradigmă nu poate fi validă. Atitudinile cruciaților față de musulmani au fost extrem de complexe, lăsând posibilități nu numai pentru conflict, ci și pentru toleranță și chiar pentru

cooperare. Realitatea acestor interacțiuni trebuie exploarate și înțelese pentru a contracara încitările la ostilități.

Liderii religioși ai lumii au înțeles rolul acestui angajament. În acest context, în anul 2001, în timp ce Papa Ioan Paul al II-lea se afla într-o vizită oficială la Constantinopol, patriarhul ecumenic Bartolomeu I spunea: "*Spiritul reconcilierii este mai puternic decât ura*"¹¹. Afirmția patriarhului ecumenic reprezenta un răspuns dat episcopului Romei, care în urmă cu doi ani își ceruse iertare pentru acțiunile comise în vremea cruciadelor, care au afectat relația celor două Bisericii. În 2004, în cadrul unui dialog intrreligios, șeful Fawzi Fadel al-Zafzaf, președintele Comitetului Permanent Al-Azhar de Dialog cu Religiiile Monoteiste a căzut de comun acord cu ceilalți lideri prezenți, că este nevoie de un *angajament mai solid în „auto-critică și în lupta împotriva stereotipurilor și a generalizărilor. Toate acestea pot reprezenta un obstacol real în calea dialogului între creștini și musulmani*"¹². Exemplele lor trebuie urmate, iar istoria cruciadei plasată în trecut.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare, Cronici și Colecții de documente:

Biblia sau *Sfanta Scriptura*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

Acta Pontificorum Romanorum Inedita 748-1198, ed. Hartung Julius von Pflugk, vol.II, Tübingen, 1880.

Albert d'Aix, *Historia hierosolymitana*, cartea 7, 62, Recueil des historiens des croisades, , (seria Historiens occidentaux), vol. V, tom. IV. Paris, 1841-1906.

Albert d'Aix, *Historia Ierosolomitana. History of the Journey ti Jerusalem*, edit. and trans. Susan B. Edgington, in Oxford Medieval Text, cartea aVII-a, 2007.

Annales Augustani, Monumenta Germaniae Historica Scriptorum, Scriptorum in Folio, 32, 1826–1934.

¹¹ Ted Byfield, *The Christians: Their First Two Thousand Years; A Glorious Disaster A.D. 1100 to 1300 The Crusades: Blood, Valor, Iniquity, Reason, Faith* , vol. 7, seria the Society to Explore and Record Christian History, 2008, pag. 136.

¹² *Auto-critica un obstacol real în calea dialogului între creștini și musulmani* <http://www2.catholica.ro/2004/02/26/catolicii-si-musulmanii-trebuie-sa-apeleze-la-auto-critica/> (accesat în 18.06.2017)

- Annales S. Disibodi*, in Monumenta Germaniae Historica Scriptores, Scriptores in Folio, 32,1826–1934.
- Annales ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198*, ed. Caesar Baronius, volumulele 1- 12, Roma, 1588-1607.
- Anonymi Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanorum*, edit. de Heinrich Hagenmeyer, Heidelberg Winter, 1890, tradusă în *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum: The Deeds of the Franks and the Other Pilgrims to Jerusalem*, de Rosalind Hill, in Medieval Texts, vol.17, London, 1962.
- Armenia and the Crusades, Tenth to Twelfth Centuries. The Chronicle of Matthew of Edessa*, trad. A.E. Dostourian, Lanham - University Press of America, 1993.
- Azimir Al**, *La chronique abrégée d'al Azimi*, in Journal Asiatique, vol. 230, Paris, 1938.
- Balderic de Bourgueil**, *Baldrici episcopi Dolensis Historia Jerosolimitana*, în Recueil des Historiens des Croisades, Autores Occidentales, vol. 4, XII, 1866.
- Baronius Caesar Kardinal**, *Der Anfang der katholischen Kirchengeschichtsschreibung im 16. Jahrhundert* (Katholisches Leben und Kirchenreform im Zeitalter der Glaubensspaltung 38), Münster, 1978.
- Barton Peter F.**, *Matthias Flacius Illyricus*, in Gestalten der Kirchengeschichte, hg. v. Martin Greschat, Volumul 6, Stuttgart - Berlin - Köln - Mainz 1981.
- Baudri de Dol**, *Historia Iherosolimitana, Recueil des historiens des croisades*, vol. IV, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris, 1841-1906.
- Bernard Joassart**, *L'accueil reserve aux 'Acta Sanctorum' à Rome en 1643*, en marge d'un anniversaire, An1Boll, 1993.
- Bernold of St Blaisen (Constance)**, *Chronicon - 1096*, ed. I. S.Robinson, *Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz, Monumenta Germaniae Historica Scriptores Rerum Germanicorum nova*, series14, Hanover, 2003.
- Bernoldi Chronicon*, Annales et chronica aevi Salici, ed. Georg Heinrich Pertz, in Monumenta Germaniae Historica, Scriptores V, Hannover, 1844.
- Bréhier Louis**, *Histoire anonyme de la Première Croisade*, Éditions Les Belles Lettres, Paris, 1924.
- Chronique de Michel le Syrien patriarche jacobite d'Antioche 1166-1199*, trad.J.B. Chabot, in Recueil des historiens des croisades, vol.4, Paris, 1899-1924.
- Chronique de Saint-Pierre-le Vif de Sens, dite de Clarius Chronicon Sancti Petri Vivi Senonensis*, trad. Robert-Henri Bautier , Monique Gilles, in Sources d'histoire médiévale, Paris, 1979.

- Chronique de Zimmern*, edit. H. Hagenmeyer, in Archives de l'Orient Latin, tome II, Paris, 1884.
- Codici liturgici latini di terra santa. Liturgical latin codices of the Holy Land (Studium Biblicum Franciscanum. Museum 8)*, trans. Nicola Bux, Brindisi, 1990.
- Comnena Ana**, *Alexiada*, trad. de Mariana Marinescu, prefata si note de Nicolae-Serban Tanasoca, vol. I, II, Ed. Minerva, Bucuresti, 1977.
- Coranul**, tradus de George Grigore, Bucuresti, Editia Kriterion, 2000.
- Demouy Patrick**, *Actes des archevêques de Reims d'Arnoul à Renaud II 997-1139*, Tome I - II, Nancy II, 1982.
- Dom Vaissète**, *Histoire de Languedoc*, edit. A. Molinier, vol.III, Toulouse, 1874.
- Elm Kaspar**, *Der Ordo SS. Sepulcri Dominici Hierosolymitani. Untersuchungen zu Geschichte und Selbstverständnis des Kapitels vom Heilige Grab*, Habilitationsschrift, Freiburg, 1967.
- Ekkehard of Aura**, *Hierosolymita*, ed. Heinrich Hagenmeyer, Tübingen, 1877.
- Ewald Paul**, *Die Papstbriefe der Britischen Sammlung*, in Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, vol. 5, Hannover, 1880.
- Freidberg E.**, *Corpus Juris canonici*, Leipzig, 1879.
- Foucher de Chartres**, *Historia Hierosolymitana (1095-1127)*, ed. H. Hagenmeyer, Heidelberg, 1913.
- Guibert de Nogent**, *Dei gesta per Francos*, ed. R.B.C. Huygens, *Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis*, 127A, Turnhout, 1996.
- Guibert de Noget**, *Dei gesta per Francos*, Recueil des historiens des croisades, (seria Historiens occidentaux, vol. V, tom. IV), Paris, 1841-1906.
- Guillaume din Tyr**, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, in Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, Tome I et II, vol. 1, Paris, 1844 - 1859.
- H. Hagemneyer**, *Die Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088-1100*, Innsbruck, 1901.
- Ibidem**, *Peter der Eremit*, Leipzig, 1879.
- Haverkamp Eva**, *Hebräische Berichte über die Judenverfolgungen während des Ersten Kreuzzugs*, in Monumenta Germaniae Historica, vol. 1, Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 2005.
- Hasselt A. Van**, *Document inédit pour servir à l'histoire des croisades*, Annales de Pacadémie archéologique de Belgique, vol. 6, 1849.

- Histoire de Constantinople depuis le regne de l'ancien Justin, jusqu'a la finde l'empire*, trad. Louis Cousin, tome IV, Paris, 1685.
- Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem*, în Recueil des historiens des croisades, seria Historiens occidentaux, vol. III, Paris, 1841-1906.
- Ian S. Robinson**, *Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz 1054-1100*, in *Scriptores Rerum Germanicarum*, Nova series 14, Hannover, 2003.
- Ibn al Atihir**, *The Chronicle of Ibn al Athir for the crusading period from al-Kamil fi'l Ta'rikh*, traducere in limba engleza de D.S. Richards, vol. I, edit. Routledge, 2006.
- Ibn-al Qualanissi**, *The Damascus Chronicle of the Crusades, extracted and translated from the Chronicle of Ibn-al Qualanissi*, trad. H.A.R.Gibb, Londra, 1932.
- Izz al-Dīn Ibn al-Athīr**, *The Chronicle of Ibn-al Athīr for the Crusading Period from Al-Kāmil Fī'l-ta'rikh. Part.I – The Years 491-541/1097-1146: The Coming of the Franks and the Muslim Response*, trads. Donald Sidney Richards, Ashgate Publishing Company, 2010.
- Jean Richard**, *The Société de l'Orient latin described by its founder*, in *Bulletin of the Society the Study of the Crusades and the Latin East*, vol. 4, 1984.
- Ibidem**, *Quelques textes sur les premiers temps de l'eglise latine de Jérusalem*, in *Recueil de Travaux offert a M. Clovis Brunel*, vol.2, Paris, 1955.
- Joseph van der Straeten**, "La Bibliotheca hagiographica latina" et son prochain supplément, in *Hagiographie. Cultures et sociétés 1V^o-XIIe siècles*, Actes du Colloque organise a Nanterre et a Paris (2-5 mai 1979), Centre de recherches sur l'Antiquité tardive et le Haut Moyen Age Université de Paris, Paris, 1981.
- Keh Paul Fridolin**, *Der angebliche Brief Paschals II. an die Consuln von Pisa und andere Pisaner Fälschungen*, in *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, vol. 6, 1904.
- Lair Jules**, *Encyclique de Sergius IV relative à un projet de croisade*, in *Bibliothèque de l'école des chartes.*, tome 18, Paris, 1857.
- Latrie Louis de Mas**, *Les patriarches latins de Jérusalem*, in *Revue de l'Orient latin*, vol. I, 1893.
- Le Cartulaire du Chapitre du Saint-Sépulcre de Jérusalem** (Documents relatifs à l'histoire des croisades), publ.Geneviève Bresc-Bautier, Paris, 1984.
- Le Comte Raint**, *Inventaire critique des lettres historiques des croisades*, in *Archeves de l'Orient latin*, tome I, Paris, 1881.
- M. Le Beau**, *Histoire du Bas Empire*, tome XVIII, Paris, 1775.

- Maalouf Amin**, *Cruciadele văzute de arabi*, trad. Marian Tiu, Edit. Proiect, București, 2007.
- Martini Joseph**, Appendix ad Theatrum basilicae Pisanae, Rome, 1723.
- Mattheo Antonio Felice**, *Historia ecclesiae Pisanae*, tome I, Lucae, 1768.
- Matthias Flacius Illyricus**, *Ecclesiastica Historia, integram Ecclesiae Christi ideam secundum singulas centurias perspicuo ordine complectens*, volumul 8, Basel, 1559-1574.
- McCabe William Bernard**, *Florine, Princess of Burgundy - A Tale of the First Crusaders*, Baltimore - John Murphy, 1855.
- Medioevo canonice* (Pubblicazioni dell'Università Cattolica del Sacre Cuore. Contributi 111/2), Mailand, 1970.
- Michaud Joseph-François**, *Histoire des croisades*, volumul 7, Paris, 1812-1822.
- Monachi Anonymi Scaphusensis**: *Dde reliquiis Sanctissimi Crucis et Dominici Sepulchri Scaphusam allatis*, in Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, tome V, Paris 1859.
- Monte Cassino Chronicle**, *Historia Peregrinorum euntium Jerusolymam*, in Recueil des historiens des croisades, Historiens occidentaux 1-5, Académie des inscriptions et belles-lettres: Paris 1841-95.
- Orderic Vitalis**, *The Ecclesiastical History of England and Normandy*, ed. and trans. Thomas Forester, vol.III, London, 1853.
- Orderic Vitalis**, *The Ecclesiastical History*, ed. and trans. M. Chibnall, 5, Oxford, 1969-79.
- Orderic Vitalis**, *Historia cclesiastica*, in Patrologiae Cursus Completus, Paris, 1855.
- Ottavio Angelo d'Abramo**, *Pisanae Primatialis Dignitatum, ac Praebendarum omnium descriptio*, vol. I, 1717.
- Raoul de Caen**, *Gesta Tancredi in expeditione Hierosolymitana*, in Recueil des Historiens des Croisades, Historiens occidentaux, tome III, Paris, 1866.
- Les Regestes des actes du patriarcat de Constantinople. Vol. I, Les actes des patriarches, fasc. II et III, Les regestes de 715 à 1206*, ed. Venancel Grumel, Jean Darrouzès, Seria ,edit. Institut Français d'études Byzantines, Paris, 1989.
- Regesta pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*, hg. v. Philipp Jaffé, Berlin, 1851.
- Riant Paul E.D.**, *Inventaire des matériaux rassemblés par les Bénédictines au XVIII' siècle pour la publication des Historiens des Croisades*, in Archives de l'Orient latin, vol. 2, Paris, 1884.

- Ibidem**, *Une lettre historique de la première croisade. Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, tome 12, Paris, 1885.
- Robert the Monk's**, *Historia Iherosolimitana, Recueil des historiens des croisades*, vol. III, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris, 1841-1906.
- Röhrich Reinhold**, *Regesta regni Hierosolimitana (MXCVII-MCCXCI)*, Innsbruck, 1893.
- Ibidem**, *Beiträge zur Geschichte der Kreuzzüge*, vol. 2, Berlin, 1878.
- Ruess Karl**, *Die Rechtliche Stellung der Päpstlichen Legaten bis Bonifaz VIII. Von der Katholisch-theologischen Fakultät Tübingen gekrönte Preisschrift*, edit. Paderborn, 1912.
- „Papsturkunden in Florenz“**, in W. Wiederhold, *Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Phil.-hist. Kl.*, Göttingen, 1901.
- Petrus Tudebodus**, *Historia de Hierosolymitano itinere*, trad. and edit. J.H. Hill, L.L Hill, Paris, 1977.
- Salvadó Sebastián**, *The Liturgy of the Holy Sepulchre and the Templar Rite: Edition and Analysis of the Jerusalem Ordinal (Rome, Bib. Vat., Barb. Lat. 659) with a Comparative Analysis of the Acre Breviary (Paris, Bib. Nat., Ms. Latin 10478)*, Stanford University, 2011.
- Shlomo Eidelberg**, *The Jews and the Crusaders: The Hebrew Chronicles of the First and Second Crusades*, Madison, WI: University of Wisconsin Press, 1977.
- Scalfati Silio Pietro Paolo**, *Les actes des archives de l'archevêque de Pise : inventaires, éditions, études*, in *A propos des actes d'évêques / études réunies par Michel Parisse*, Nancy, 1991.
- Schlumberger G.**, *Sigillographie de l'Empire Byzantin*, Paris, 1884.
- Solomon Bar Simeon**, *Hebräische Berichte über die Judeverfolgungen während der Kreuzzüge*, trad. în germană A. Neubauer und M. Stern, in Auftrag der historischen Commission für Geschichte der Juden in Deutschland, vol. II, Berlin, 1892.
- Stumpf Karl Friedrich**, *Die Reichskanzler vornehmlich des X., XI. und XII. Jahrhunderts*, in *Die Kaiserurkunden des X., XI. und XII. Jahrhunderts chronologisch verzeichnet*, vol. II, Innsbruck, 1883.
- Tempesti Raniero**, *Daiberto arcivescovo di Pisa e patriarca di Gerusalemme*, in Angelo Fabroni, *Memorie istoriche di più uomini illustri pisani*, vol. 3, Pisa, 1791.
- Theophylacti Bulgariae archiepiscopi, Opera quae reperiri potuerunt omnia**, in *Patrologiae Graecae*, Fr. J. F. Mariae Bern de Rubeis, Tomus 126, Belgium, 1981.

- Urbani II pontificis romani epistolae, diplomata, sermones**, in *Patrologiae cursus completus* (MPL 151), 1853.
- Urkundenbuch des Hochstifts Halberstadt und seiner Bischöfe**, in *Publikationen aus den königlichpreußischen Staatsarchiven* 17, ed. Gustav Schmidt, vol. 1, Leipzig, 1883.
- Usāmah Ibn-Munqidh**, *The Book of Contemplation*, trad. P.M. Cobb, Londra, 2008.
- Usāmah Ibn-Munqidh**, *An Arab-Syrian Gentleman and Warrior in the Period of the Crusades. Memoirs of Usāmah Ibn-Munqidh (Kitāb Al-I'tibār)*, trans. Philip K. Hitti, Columbia University Press, 2000.
- Walzer Nigg**, *Die Kirchengeschichtsschreibung*, München, 1934.
- Watterich Johann Matthias**, *Pontificum Romanorum qui fuerunt inde ab exeunte saeculo IX usque ad Finem Saeculi XIII Vitae*, vol. I, Scientia Verlag, 1966.
- Wilken Friedrich**, *Geschichte der Kreuzzüge*, vol. 7, Leipzig 1807-1832.
- Wilhelm de Mamesbury**, *Gesta Regnum Anglorum*, edit. și trad. R.A.B. Mynors, R.M.Thomson and M. Winterbottom, vol.I, Oxford, 1998.
- William of Tyre**, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, trans. E.A. Babcock and A.C. Krey. Columbia University Press, 1943.
- William of Tyre**, *Chronique*,. in *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis*, ed. R.B.C. Huygens, vol.2, Brepols, 1986, trans. in *William of Tyre, A History of Deeds Done Beyond the Sea*, trans. Ernest A. Babcock and August C. Krey, vol.2, New York: Columbia University Press, 1943.

Lucrări în volum:

- Alphandery P.**, *La chrétienté et l'idée de Croisade. Les premières croisades*, Vol. II, Paris, 1959.
- Andressohn J.C**, *The Ancestry and Life of Godfrey of Bouillon*, Bloomington, 1947.
- Angelescu Nadia**, *Introducere în Islam*, Col. Orizonturi Spirituale, Editura Enciclopedică, București, 1993.
- Thomas Asbridge**, *Cruciadele – Istoria războiului pentru eliberarea Pământului Sfânt*, trad. Cornelia Dumitru și Miruna Andriescu, Edit. Polirom, București, 2011.
- Barton Simon**, Richard Fletcher, *The World of El Cid – Chronicles of the Spanish Reconquest*, Manchester University Press, 2000.
- Bautier Genevieve Bresc**, *Cruciadele. Sfântul Mormânt*, trad. George Miciacio, Ed. Artemis, București, 1988.

- Băbuș Emanoil**, *Bizanțul între Occidentul creștin și Orientul Islamic – secolele VII – XV*, Ed. Sofia, Bucuresti, 2006.
- Ibidem**, *Bizantul, istorie si spiritualitate*, ed. A II-a, revizuită și adăugită, Edit. Sofia, București, 2010.
- Ibidem**, *Bizantini, latini și musulmani în perioada cruciadelor*, Edit. Sofia, București, 2016.
- Bănescu Nicolae**, *Istoria Imperiului Bizantin (610-1081)*, vol.II, ediție îngrijită de Tudor Teoteoi, Edit. Anastasia, București, 2003 .
- Bayer Axel**, *Spaltung der Christenheit. Das sogenannte Morgenländische Schisma von 105*, edit. Böhlau, Köln, 2004.
- Belljens Alain**, *Aux origines de l'ordre de Malte, de la fondation de l'Hôpital de Jerusalem à sa transformation en ordre militaire*, Brüssel, 1995
- Benson Robert L.**, *Provincia = Regnum*, in *Prédication et propagande au Moyen Age. Islam, Byzance, Occident*, eds. George Makdisi, Dominique Sourdel, Sourdel-Thomine, Paris, 1983
- Bernhard Kugler**, *Alben von Aachen*, Stuttgart, 1885.
- Bréhier Louis**, *Art. "Baudri de Bourgueil"*, in *The Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, 1932.
- Breisyg Theodor**, *Gottfried von Bouillon vor den Kreuzzuge*, in *Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte*, vol. XVII, Trier, 1898.
- Brottier L.**, *L'image de Jerusalem dans les Interpretations des psaumes' de Jean Chrysostome*, în *Le Psautier chez les Peres*, vol. 4, Strassburg 1994, p. 167-195.
- Beulertz Stefan**, *Das Verbot der Laieninvestitur im Investiturstreit*, *Monumenta Germaniae Historica Studien und Texte*, vol. 2, Hannover: Hahn, 1991.
- Bitten-Ashkelony B.**, *The Attitudes of Church Fathers toward Pilgrimage to Jerusalem in the Fourth and Fifth Centurie*, în: *Jerusalem. Its Sanctity and Centrality*, New York, 1999.
- Brooke Christopher N.L.**, *Monk and Canon: Some Patterns in the Religious Life of the Twelfth Century*, in *Monks, Hermits and the Ascetic Tradition*, ed. W.J. Sheils, *Studies in Church History*, vol.22, Oxford, 1985.
- Brühl Carlrichard**, *Reims als Krönungsstadt des französischen Königs bis zum Ausgang des 14. Jahrhunderts*, Diss. Phil. 1949, Frankfurt/M. 1950.
- Burns Paul**, Butler Alban , *Butler's Lives of the Saints*, vol. I., Liturgical Press, 2005.
- Bünemann Richard** , *Robert Guiskard 1015-1085: Ein Normanne erobert Süditalien*,edit. Böhlau, Köln, 1997.

- Cardini Franco**, *Europa si Islamul. Istoria unei neintelegeri*, trad. Dragos Cojocaru, Ed. Polirom, Iasi, 2002.
- Căzan Florentina**, *Cruciadele*, Ed. Academiei Române, București, 1990.
- Chazan Robert**, *European Jewry and the First Crusade*, Berkeley, University of California Press, 1987.
- Cohen Jeremy**, *Sanctifying the name of God: Jewish Martyrs and Jewish Memories of the First Crusade*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2004.
- Columbeanu S., Radu Valentin**, *Cruciadele*, Editura Enciclopedică, București, 1971.
- Cowdrey H.E.J.**, *Pope Gregory VII, 1073-1085*, Oxford, 1998.
- Dondi Cristina**, *The Liturgy of the Canons Regular of the Holy Sepulchre of Jerusalem: a Study and a Catalogue of the Manuscript Sources*, Brepols, 2004.
- Demurger Alain**, *Cavalerii lui Christos. Ordinele religios militare în Evul Mediu (se. Al XI-lea-XVI-lea)*, trad. Ovidiu Pecican, Edit. Cartier, București, 2003.
- Donner Herbert**, *Pilgerfahrt ins Heilige Land. Die ältesten Berichte christlicher Palästina-pilger (4.-7.Jahrhundert)*, edit. Katholisches Bibelwerk Gmbl, Stuttgart, 1976.
- Duby Georges**, *The culture of the knightly class; audience and patronage*, in *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century*, eds. Robert L. Benson and Giles Constable, Oxford University Press, 1982.
- Dufourcq Charles Emmanuel**, *Aventura Crucițiilor*, in *Cruciadele*, trad. Robert Delort, Edit. Artemis, București, 1988.
- Edgington Susan**, *The First Crusade: reviewing the evidence*, in *First Crusade*, 1997.
- Ibidem**, “*Sont çou ore les fems que jo voi la venir?*” *Women in the Chanson d’Antioche*, in *Gendering the Crusades*, Columbia University Press, 2002.
- Eidelberg S.**, *The Jews and the Crusades. The Hebrew Chronicles of the First and Second Crusades*, Madison, University of Wisconsin Press, 1977.
- Edbury Peter W., John G. Rowe**, *William of Tyre. Historian of the Latin East*, *Cambridge Studies in Medieval Life and Thought*, series 4, nr. 8, Cambridge, 1988.
- Enlart Camille**, *Les Monuments des croisés dans le royaume de Jérusalem*, in *Architecture religieuse et civile*, vol. 2, Paris, 1928. Haut Commission de la République française en Syrie et au Liban, Service des Antiquités et des Beaux- Arts. Bibliothèque archéologique et historique, vol. 7-8, Paris, 1925&1928.
- Epp Verena**, *Fulcher von Chartres: Studien zur Geschichtsschreibung des ersten Kreuzzuges*, *Studia humaniora*, vol.15, Edit. Droste, Düsseldorf, 1990.

- Erdman Carl**, *Die Entstehung des Kreuzzugsgedanken*, Stuttgart, W. Kolhammer Verlag, 1935.
- Fawtier Robert**, *The Capetian Kings of France: Monarchy and Nation, 987-1328*, trans. Lionel Butler and R.J. Adam, St. Martin's Press, New York, 1960.
- Febvre Lucien**, *A new kind of history*, London, 1973.
- Fenske Lutz**, *Adelsopposition und kirchliche Reformbewegung im östlichen Sachsen. Entstehung und Wirkung des sächsischen Widerstandes gegen das salische Königtum während des Investiturstreite*, in Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, vol. 47, Göttingen 1977.
- Fleisch Ingo**, *Rom und die Iberische Halbinsel : das Personal der päpstlichen Legationen und Gesandtschaften im 12. Jahrhundert*, in Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie, Berlin, 2008.
- Flori Jean**, *La Première Croisade : L'Occident chrétien contre l'Islam*, Bruxelles, 2001.
- Ibidem**, *Prêcher la croisade (Xie- XIIIe siècle). Communication et propagande*, edit. Perrin, Paris, 2012.
- Ibidem**, *Pierre L'Ermite et la Première Croisade*, edit. Fayard, Paris, 1999.
- Ibidem**, *Chevaliers et Chevalerie au Moyen Âge*, Paris, 1997.
- France John**, *Victory in the East. A Military History of the First Crusade*, Cambridge University Press, 2011.
- Foreville Raymonde**, *L'École de Caen au Xie siècle et les origines normandes de l'Université d'Oxford*, Études médiévales offertes à M. Le Doyen Augustin Fliche, 1952.
- Gabriele Matthew**, *An empire of Memory – The Legend of Charlemagne, the Franks, and Jerusalem before the First Crusade*, Oxford University Press, 2011.
- Giese Wolfgang**, *Die „lancea Domini“ von Antiochia (1098/99)*, in Fälschungen im Mittelalter. Internationaler Kongreß der Monumenta Germaniae Historica München, nr. 16-19, vol.33, partea V, Hannover, 1988.
- Gibson Margaret**, *Lanfranc of Bec*, Oxford University Press, 1978.
- Gindler P.**, *Graf Balduin I. Von Edessa*, Diss. Phil. Halle, 1901.
- Goff le Jacques**, *Civilizația Occidentului Medieval*, trad. Și note Maria Holban, Ed. Stiințifică, București, 1970.
- Gregory Thmothy E.**, *O istorie a Bizanțului*, trad. Cornelia Dumitru, Edit. Polirom, București, 2013 .

- Habermann Abraham M.**, Yitzhak Baer, *Sefer Gezerot Ashkenaz ye-Tsarefat: divre zikhronot mi-bene ha-dorot shebi-teḳufat mas'e ha-tselav u-mivḥar piyutehem*, Jerusalem, 1945.
- Hotchkiss Valerie R.**, *Clothes Make the Man. Female Cross Dressing in Medieval Europe*, edit. Garland Publishing, New York, 2000.
- Heid Stefan**, *Kreuz, Jerusalem, Kosmos. Aspekte frühchristlicher Stauologie*, in *Jahrbuch für Antike und Christentum. Ergänzungsband*, vol. 31, Münster, 2001.
- Heidrich Ingrid**, *Ravenna unter Erzbischof Wibert (1073 -1100). Untersuchungen zur Stellung des Erzbischofs und Gegenpapstes Clemens III. In seiner Metropole*, edit. Jan Thorbecke Verlag Sigmaringen, 1984.
- Heers Jacques**, *Libérer Jérusalem. La première croisade (1095-1107)*, edit. Perrin, Paris, 1999.
- Heydte Friedrich August**, *Die Geburtsstunde des souveränen Staates*, Regensburg, 1952.
- Hiestand Rudolf**, *Vorarbeiten zum Oriens pontificius*, ed. Papsturkunden für Templer und Johanniter, in *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, vol.III, nr. 15, Göttingen, 1985.
- Ibidem**, *Die päpstlichen Legaten auf den Kreuzzügen und in den Kreuzfahrerstaaten vom Konzil von Clermont (1095) bis zum vierten Kreuzzug*, Kiel, 1972.
- Hill John Hugh, Hill Laurita Lyttleton**, *Raymond IV, Count of Toulouse*, Syracuse University Press, 1962.
- Ibidem**, *Raymond d'Aguiliers: Historia francorum qui ceperint Jerusalem*, Philadelphia, 1968.
- Huberti L.**, *Studien zur Rechtsgeschichte der Gottenfrieden und Landfrieden*, Ansbach, 1982.
- Iorga Nicolae**, *Brève histoire des Croisades et de leurs fondations en Terre Sainte*, Paris, 1924.
- Ibidem**, *Elemente de unitate ale lumii medievale, moderne contemporane, Papi și Împărați*, București, 1921.
- Ibidem**, *Histoire des Croisades*, Paris, 1924.
- Ibidem**, *Histoire de la Vie Byzantine*, vol.3, Paris, 1934.
- Ibidem**, *Les Narrateurs de la Première Croisade*, Paris, 1928.
- Ibidem**, *Elemente de unitate ale lumii medievale, moderne contemporane, Papi și Împărați*, București, 1921.

- Ittu Constantin**, *Cruciadele clasice: teologia politică a Europei heraldice între domniile regilor Ierusalimului Balduin I și Henric al II-lea*, Ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2000.
- Ibidem**, *Simbolismul ritualic al puterii între prima cruciadă și Reformă*, Ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2000.
- Ibidem**, *Heraldica vie și rolul ei social*, Ed. Techno-Media, Sibiu, 2008.
- Kedar Benjamin Z.**, *Crusade and Mission. European Approaches toward the Muslims*, Princeton, 1984.
- Keightley Thomas**, *Templierii- o societate secretă din Evul Mediu*, trad. Monica Medeleanu, Ed. Herald, București, 2008.
- Kern Mareike**, *Die Judenpogrome im Vorfeld des ersten Kreuzzuges 1096. Verlauf und Auswirkungen*, in *Das Zeitalter der Kreuzzüge*, 2006.
- Kimberly A. LoPrete**, *Adela of Blois: Countess and Lord (c.1067-1137)*, Dublin, 2007.
- Kirstein K.P.**, *Die lateinischen Patriarchen von Jerusalem*, Berlin, 2002.
- Kjørmo Marius**, *The Holy Lance of Antioch. A Study on the Impact of a Perceived Relic during the First Crusade*, (a Master Thesis in History), Institute of Archaeology, History, Culture Studies and Religion, University of Bergen, 2009.
- Klusch Horst**, *Zur Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen*, editura Kriterion, București, 2001.
- Kostick Conor**, *The Social Structure of the First Crusade*, The Medieval Mediterranean: Peoples, Economies and Cultures, 400–1500, Vol. 76, Ed. Leiden and Boston – Brill, 2008.
- Krey C.**, *The First Crusade: The Accounts of Eyewitnesses and Participants*, Princeton, 1921.
- Kühn Fritz**, *Geschichte der ersten lateinischen Patriarchen von Jerusalem*, edit. F.A. Brockhaus, Leipzig 1886.
- Leib B.**, *Rome, Kiev et Byzance à la fin du XI-siècle. Rapports religieux des Latins et des Gréco-Russes sous le pontificat d’Urban II (1088-1099)*, Paris, 1924.
- Lester Fields Sheffy**, *The Use of the Holy Lance in the First Crusade*, University of Texas., Austin, 1915.
- Lilie R.J.**, *Byzantium and the Crusader States 1096-1204*, trad. J.C. Moris și J.E. Ridings, Oxford, 1993.
- Markschies Christoph**, *Arbeitsbuch Kirchengeschichte*, edit. J.C.B.Mohr (Paul Siebeck) Tübingen, 1995.

- Marval P.**, *Lieux saints et pèlerinages d'Orient. Histoire et géographie, des origines à la conquête arabe*, Paris 1985.
- Matzke Michael**, *Daibert von Pisa: Zwischen Pisa, Papst, Kommune und erstem Kreuzzug*, in *Vorträge und Forschungen* 44, edit. Jan Thorbecke Verlag Sigmaringen, 1998.
- Mayer Hans Eberhard**, *Aspekte der Kreuzzugforschung*, in *Geschichte und Gegenwart*, Festschrift für Karl Dietrich Erdmann, hg. V. Hartmut Boockmann / Kurt Jürgensen / Gerhard Stoltenberg, Neumünster, 1980.
- Ibidem**, *Geschichte der Kreuzzüge*, Stuttgart – Berlin – Köln, 2000.
- Ibidem**, *Etudes sur l'histoire de Baudouin Ier roi de Jérusalem*, in *Mélanges sur l'histoire du royaume latin de Jerusalem*, *Memoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, Paris, 1984.
- Ibidem**, *Zur Kritik Alberts von Aachen*, in *Neues archiv der Geseleschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, vol.12, 1887.
- Ibidem**, *Bistümer, Klöster und Stifte im Königreich Jerusalem*, in *Monumenta Germaniae Historica*, nr. 26, Stuttgart, 1977.
- Ibidem**, *Crusade propaganda and ideology: Model sermons for the preaching of the Cross*, Cambridge, 2000.
- Mély Fernand** , *La croix des premiers croisés ; La sainte lance ; La sainte couronne*, Paris, 1904.
- Menache Sophia**, *The vox Dei: Communication in the Middle Ages*, Oxford University Press, New York , 1990.
- Mills Ludo**, *The Regular Canons and Some Socio-Religious Aspects about the Year 1100*, in *Etudes de Civilisation médiévale (IXe - XIIe siècles)*. Mélanges offerts à Edmond-René Labande, Poitiers 1974.
- Moeller Charles.**, *Godefroid de Bouillon et l'avouerie du Saint Sépulcre*, in *Mélanges Godfried Kurth*, vol. I, Liège, 1908.
- Ibidem**, *Les Flamands du Ternois au Royaume de Jerusalem*, in *Mélanges Paul Fredericq*, Brüssel, 1904.
- Morris Colin**, *Peter the Hermit and the Chroniclers*, in *The First Crusade. Origins and Impact*, Manchester, 1997.
- Ibidem**, *Picturing the Crusades: The Uses of Visual Propaganda, c. 1095–1250*, in John France, *The Crusades and their Sources, Essays Presented to Bernard Hamilton*, Aldershot, 2003.

- Ibidem**, *Policy and Visions: The Case of the Holy Lance at Antioch, in War and Government in the Middle Ages: Essays in Honor of J.O. Prestwich*, ed. John Gillingham and J.C. Holt, Woodbridge, 1984.
- Ibidem**, *The Sepulchre of Christ and the Medieval West*, Oxford University Press, 2005.
- Morrisson Cécile**, *Cruciadele*, trad. Răzvan Junescu, Ed. Meridiane, București, 1998.
- Munro D.C.**, *The Speech of Pope urban II at Clermont*, in *American Historical Review*, vol. XI, New York, 1906.
- Murray Alan V.**, *Money and logistics in the forces of the First Crusade: coinage, bullion and supply, 1096-99*, in *Logistics of warfare in the age of the Crusades : proceedings of a workshop held at the Centre for Medieval Studies, University of Sydney, 30 September to 4 October 2002* , ed. John Pryor, 2006.
- Ibidem**, *The Crusader Kingdom of Jerusalem. A Dynastic History 1099-1125*, Oxford, 2000.
- Ibidem**, *Daimbert of Pisa, the Domus Godefridi and the Accession of Baldwin I of Jerusalem*, in *Clermont to Jerusalem: The Crusades and Crusader Societies 1095-1500* , edit. Brepols, 1998.
- Pahlitzsch Johannes**, *Symeon II. Und die Errichtung der lateinischen Kirche von Jerusalem durch die Kreuzfahrer*, in *Militia Sancti Sepulcri*, 1998.
- Ibidem**, *Graeci und Suriarii im Palästina der Kreuzfahrerzeit. Beiträge und Quellen zur Geschichte des griechisch-orthodoxen Patriarchats von Jerusalem*, in *Berliner historische Studien*, vol.33, edit. Duncker und Humblot, Berlin, 2001.
- Ibidem**, *Zur ideologischen Bedeutung Jerusalems für das orthodoxe Christentum*, in *Konflikt und Bewältigung: Die Zerstörung der Grabeskirche zu Jerusalem im Jahre 1009*, ed. Thomas Pratsch, *Millennium-Studien*, vol. 32, Berlin, 2011.
- Paulot L.**, *Un Pape Français: Urban II*, Paris, 1903.
- Pernoud Régine**, *The Crusaders: The Struggle for the Holy Land*, trans. Enid Grant, ed. Ignatius Press – San Francisco, 2003.
- Ibidem**, *The Crusaders*, trans. Enid Grant, London: Oliver & Boyd, 1963.
- Plank Peter**, *Patriarch Symeon II. Von Jerusalem und der erste Kreuzzug*, in *Ostkirchliche*, vol.43, Augustin Verlag, Würzburg, 1994.
- Poliakov Leon**, *The History of anti-semitism. From the Time of Christ to the Court Jews*, vol. I, University of Pennsylvania Press, Pfiladelphia, 2003.
- Praver Joshua**, *Histoire du Royaume Latin de Jerusalem*, vol.I, Paris, 1969.
- Ibidem**, *The History of the Jews in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Oxford, 1988.

- Ibidem**, *The Jerusalem the crusaders captured. A contribution to the medieval topography of the city*, în P.W. Edbury (ed), *Crusade and Settlement*, edit. Cardiff, 1985.
- Reinhold Röhricht**, *Die Gheschichte des Königreichs Jerusalem (1100-1291)*, Innsburck, 1898.
- Richard Jean**, *The Crusades, c. 1071-c. 1291*, Cambridge University Press, 1999.
- Ibidem**, *Le royaume latin de Jérusalem*, Paris, 1953.
- Ibidem**, *Saint Louis, roi d'une France féodale, soutien de la Terre Sainte*, edit. Fayard , Paris, 1983 .
- Roşulescu Vladimir**, *Cruciadele*, Edit. Scorilo, Craiova, 1999.
- Roux Jean Paul**, *Un conflict teribil – Istoria războiului dintre islam și creștinism*, trad. Lucia Postelnicu Pop, Edit. Artemis, 2007.
- Rudeanu Ioan Octavian**, *Cruciadele*, Ed. Călăuză, Deva, 2003.
- Runciman Steven**, *A History of the Crusades – The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East 1100-1118*, Cambridge University Press, 1952.
- Ibidem**, *Istoria Cruciadelor. Cruciada I și întemeierea regatului Ierusalimului*, trad. Ovidiu, Marian Coman, Maria Pakucs Wilcocks, vol.I, edit. Nemira, București, 2014.
- Ibidem**, *Istoria Cruciadelor. Regatul Ierusalimului și Orientul latin, 1100-1187*, trad. Ovidiu, Marian Coman, Maria Pakucs Wilcocks, vol.II, edit. Nemira, București, 2015.
- Rus Remus**, *Istoria filosofiei islamice*, Editura Enciclopedică, București, 1994.
- Sarwar Ghulam**, *Isalm – credință și învățăături*, editată de Asociația Studenților Musulmani din România, Constanța, 1999.
- Sasson H. H. Ben**, *A History of Jewish People*, Londra, 1976.
- Shulamith Shahar**, *The Fourth Estate: A History of Women in the Middle Ages*, trans. Chaya Galai, London Methuen, 1983.
- Skinner Patricia**, *From Pisa to the Patriarchate: Chapters in the Life of (Arch)bishop Daibert*, in *Challenging the Boundaries of Medieval History: The Legacy of Timothy Reuter*, Brepols, 2009.
- Siberry Elizabeth**, *Images of the crusades in the ninetheenth and twentieth centuries*, in *The Oxfors Illustrated History of the Crusades*, ed. J.S.C. Riley Smith, Oxfort, 1995.
- Ibidem**, *Critizism of Crusading 1095-1274*, Oxford, 1985.
- Sible de Blaauw**, *Translations of the Sacred City between Jerusalem and Rome*, edit Leiden : Brill, Boston, 2014.

- Ibidem**, *Jerusalem in Rome and the Cult of the Cross*, in Pratum Romanum. Richard Krautheimer zum 100. Geburtstag, edit R. Colella Wiesbaden, 1997.
- Smith Jonathan Riley**, *The Crusades : Idea and Reality, 1095-1274*, Londra, 1981.
- Ibidem**, *The First Crusade and the Persecution of the Jews*, in *Studies in Church History*, vol. 21, Oxford, 1984.
- Ibidem**, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, edit. Athlone Press, London, 1986.
- Sivan E.**, *L'Islam et la Croisade. Idéologie et primordial dans les reactions musulmanes aux croisades*, Maison –neuve, Paris, 1968.
- Somerville Robert**, *Pope Urban II's Council of Piacenza*, Oxford University Press, 2011.
- Sourdel Dominique**, *Islamul*, trad. L. Saraiev, Edit. Humanitas, București, 1993.
- Sourdel Dominique, Sourdel Janine Thomine**, *Civilizația Islamului*, trad. Eugen Filoti, vol. I, II, III, Ed. Meridiane, 1975.
- Stănescu G. Gheorghe**, Gheorghe G. Stănescu, *Mahomed Profetul*, ediție îngrijită, studio bio-bibliografic și bibliografie suplimentară Pr. Dr. Ioan Vasile Leb, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1998.
- Ibidem**, *Căderea Ierusalimului*, în volumul Studii de Istorie Bisericească Universală și Patristică, ediție îngrijită, studiu introductiv, bibliografie suplimentară și indice de nume și locuri de pr.conf.dr. Ioan Vasile Leb, Colecția Restituiri, nr. 1. Editura Arhidiecezană, Cluj-Napoca, 1998.
- Stow Kenneth**, *Alienated Minority: The Jews of Medieval Latin Europe*, Cambridge – MA: Harvard University Press, 1994.
- Susan Johns M.**, *Noblewomen, Aristocracy and Power in the Twelfth-Century Anglo-Norman Realm*, Manchester University Press, 2003.
- Sybel Heinrich**, *Geschichte des ersten Kreuzzuges*, Düsseldorf, 1841.
- Wilkinson John**, *Jerusalem Pilgrimage 1099-1185*, Londra, 1988.
- Yewdale R.B.**, *Bohemond I, Prince of Antiochia*, Princeton, 1917.
- Zajog Wiliam G.**, *Captured property on the First Crusade*, in *First Crusade*, 1997.

Studii și articole.

- Abbès Zouache**, *L'ordalie au Proche-Orient, à l'époque des croisades*, în *Journal of medieval and humanistic studies*, vol. 25, Paris, 2013, p. 405-434.
- A. Michel**, *Amalfi und Jerusalem im griechischen Kirchenstreit*, in *Orientalia Christiana*, nr. 121, Roma, 1939, p. 274-290.

- Asbridge Thomas**, *The Holy Lance of Antioch: Power, devotion and memory on the First Crusade*, în *Reading Medieval Studies*, vol. 33, 2007, p. 3-36.
- Băbuș Emanoil**, *Ierusalimul, orașul sfânt al creștinilor, evreilor și musulmanilor*, Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă “Patriarhul Justinian”, Editura Universității din București, VII, 2007, p. 181-195.
- Ibidem**, *Conflictul în tradiția coranică și la Bizanț*, în *Revista Teologia*, IX, nr.2, Edit. Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2005, p. 11-38.
- Ibidem**, *Latini și bizantini în perioada cruciadelor*, în *Teologia*, Arad, nr. 3, 2004, p. 231-250.
- Ibidem**, *Anacronismul și actualitatea Cruciadelor*, în *Teologia Ortodoxă în dialog . Evocări, analize, perspective. Volum dedicate Părintelui profesor doctor Viorel Ioniță la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Editura Universității București, București, 2016, p. 317-331.
- Bates David R.**, *The Character and Career of Odo Bishop of Bayeux (1049/50-1097)*, *Speculum*, vol. 50 , 1975, p. 1-20.
- Baxter Kenneth**, *Wolfi Crusade and Narrative. Bohemund and the Gesta Francorum*, in *Journal of Medieval History* vol. 17, 1991, p. 207 -216.
- Benoît Lacroix**, *Deus le volt! La théologie d'un cri*, in *Études de Civilisation Médiévale (IXe- XIIe siècles): Mélanges offerts à Edmond-René Labande*, Poitiers - Centre d'études supérieures de civilisation medieval, 1974, p. 461-470.
- Boehm Laetitia**, *Die „Gesta Tancredi“ des Radulf von Caen*, in *Historisches Jahrbuch*, vol.75, 1956, p.47-63.
- Buisson Ludwig**, *Heerführertum und Erobererrecht auf dem ersten Kreuzzug*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Germanistische Abteilung*, vol. 112, 1995, p. 316-334.
- Bynum Caroline Walker**, *The Spirituality of Regular Canons in the Twelfth Century: a New Approach*, in *Medievalia et Humanistica*, vol. 4, 1973, p. 3-24.
- Carile M.C.**, *Constantinople and the Heavenly Jerusalem? Through the Iperial Palace*, in *Bizantinistica*, Seria 2, vol. 8, 2006, p. 85 -104.
- Cergan Daniel**, *Profilul femeilor în acțiunea militară a cruciadei I. Structura socială a armatei cruciadelor pe frontul de acasă și în Levant*, în *Revista Teologică – Mitropolia Ardealului*, Edit. Andreiana, nr. 3, Sibiu, 2014, p. 82-115.
- Châtillon Jean**, *La crise de l'Église aux XIe et XIIe siècles et les origines des grandes fédérations canoniales*, in *Revue d'histoire de la spiritualité*, vol. 53, 1977, p. 3-46.

- Chaurand Jacques**, *La conception de l'histoire de Guibert de Nogent (1053-1124)*, in Cahiers de civilisation médiévale, nr. 8, 1965, p. 381-396.
- Chazan Robert**, *The Anti-Jewish Violence of 1096: Perpetrators and Dynamics*, in Religious Violence between Christians and Jews: Medieval Roots, Modern Perspectives , Basingstoke -Palgrave, 2002, p. 21 -43.
- Coupe M.D.**, *The Personality of Guibert de Nogent Reconsidered*, in Journal of Medieval History, vol. 9, 1983, p. 317-329.
- Dereine Charles**, *Saint-Ruf et ses coutumes au XIe et XIIIe siècle*, Revue bénédictine, vol. 59, 1949, p.161-182.
- France John**, *The crisis of the First Crusade from the defeat of Kerbogha to the departure from Arqua, in Byzantion*, vol. 40, 1970, p. 276-308.
- Fuhrmann Horst**, *Das Papsttum zwischen Frömmigkeit und Politik - Urban II. (1088-1099) und die Frage der Selbstheiligung*, in Deus qui mutat tempora, 1987, p. 157-172.
- Ibidem**, *Pseudoisidor, Otto von Ostia (Urban II.) und der Zitatenkampf von Gerstungen (1085)*, in Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung, vol. 68,1982, p. 52- 69.
- Gautier Paul**, *Jean V l'Oxite, patriarche d'Antioche. Notice biographique.*, in Revue des études byzantines, tome 22, 1964, p. 128-157.
- Ibidem**, *Réquisitoire du patriarche Jean d'Antioche contre le charisticariat*, in Revue des études byzantines, tome 33, 1975, p. 77-132.
- Ibidem**, *Diatribes de Jean l'Oxite contre Alexis Ier Comnène*, in Revue des études byzantines, tome 28, 1970, p. 5-55.
- Gerish Deborah**, *Men, Women, and Beasts at Clermont - 1095*, Middlebury College, Working Paper, Series 20, 2005, p. 3- 37.
- Ibidem**, *Historia Nicaena vel Antiochena*, in Recueil des Historiens des Croisades. Historiens Occidentaux, vol. 5 (Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris, 1844–1895), p. 136 –185.
- Ibidem**, *The True Cross and the Kings of Jerusalem*, in Haskins Society Journal, vol. 8, 1996, p. 137–155.
- Gieysztor Alexander**, *The Genesis of the Crusades. The Encyclica of Sergius IV (1009-1012)*, in Medievalia et Humanistica, nr. 6, 1950, p. 3-23.
- Glaesener Henri**, *Raoul de Caen, Historien et écrivain*, in Revue d'histoire ecclésiastique, vol.46, 1951, p. 5-21.

- Hamilton Bernard**, *Knowing the Enemy: Western understanding of Islam at the time of crusades*, in *Journal of the Royal Asiatic Society*, seria III, vol. 7, 1997, p. 373-387.
- Ibidem**, *Women in the Crusader States: The Queens of Jerusalem*, in *Medieval Women*, ed. Derek Baker, Oxford, 1978, p. 61–87.
- Ibidem**, *Baldwin the Leper as War Leader*, in *From Clermont to Jerusalem: The Crusades and Crusader Societies, 1095–1500*, ed. Alan V. Murray, edit. Turnhout: Brepols, 1998, p. 119–130
- Ibidem**, *The Old French Translation of William of Tyre as an Historical Source*, in *The Experience of Crusading*, vol. 2, *Defining the Crusader Kingdom*, ed. Peter Edbury and Jonathan Phillips Cambridge University Press, 2003, p. 93–112.
- Herbert Grundmann**, *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, in *Historische Studien*, vol. I, Darmstadt, 1977, p. 452-475.
- Ibidem**, *Religiösen Bewegungen*, in *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, vol. 104, 1996, p. 286–309.
- Hodgson Natasha**, *Nobility, Women and Historical Narratives of the Crusades and the Latin East*, in *Al-Masaq: Islam and the Medieval Mediterranean*, Vol. 17, Nr. 1, 2005, p. 61-85.
- Heyd Wilhelm**, *Die Kolonien der römischen Kirche in den Kreuzfahrerstaaten*, *Zeitschrift für historische Theologie*, vol. 26, Stuttgart, 1856, p. 257-328.
- Hiestand Rodolf**, *Der Erste Kreuzzug in der Welt des ausgehenden 11. Jahrhunderts*, in *Der Erste Kreuzzug 1096 und seine Folgen. Die Verfolgung von Juden im Rheinland*, *Schriften des Archivs der Evangelischen Kirche im Rheinland*, vol. 9, Düsseldorf 1996, p. 1-36.
- Ibidem**, *Die Eroberung Jerusalems im Jahre 1099*, in *Monatshefte für evangelische Kirchengeschichte des Rheinlandes*, vol. 49, Köln, 2000, p. 1-32.
- Holzmann Walther**, *Die Unionsverhandlungen zwischen Kaiser Alexios I und Papst Urban II im Jahre 1089*, in *Byzantinische Zeitschrift*, vol. 28, Leipzig, 1928, p. 105–157.
- Hirschler Konrad**, *The Jerusalem Conquest of 492/1099 in the Medieval Arabic Historiography of the Crusades: From Regional Plurality to Islamic Narrative*, in *Crusades*, vol. 13, nr.1, 2014, p. 37-76.

- Ignat Adrian**, Ideea „războiului sfânt” în confruntarea dintre Occident și Orient, în Revista Teologică Mitropolia Ardealului, Edit. Andreiana, nr. 1, Sibiu, 2012, p. 146-163.
- Karavidopoulos J.**, *Jerusalem in the Orthodox Theological Tradition*, in Greek Orthodox Theological Review, vol. 33, 1988, p. 190 -198.
- Kedar B.Z.**, *The Jerusalem massacre of 1099 in the western historiography of the crusades*, în Crusades, vol.3. 2004, p.15-76..
- Kimberly A. LoPrete**, *Adela of Blois: Familial Alliances and Female Lordship*, in Aristocratic Women in Medieval France, ed. Evergates Theodore, University of Pennsylvania, 1999, p. 7-43.
- Ibidem**, *Adela of Blois as Mother and Countess*, in Medieval Mothering, eds. John C. Parsons, Bonnie Wheeler , New York, 1996, p. 313-33.
- Kohler Charles**, *Un rituel et un bréviaire du Saint-Sépulcre de Jérusalem (XIIe–XIIIe siècle)*, în Revue de l'Orient Latin , nr. 8, 1900, p. 383-500.
- Kuttner Stephen**, *Urban II and the Doctrine of interpretation: A Turning Point?*, in Studia Gratiana, vol. 15, 1972, p.55-86.
- Lieb B.**, *Deux inédits Byzantins sur les azymes au début du XIIIe siècle*, in Orient christ, vol. 9, Paris, 1924, p.157-176.
- Linder Amnon**, *The Liturgy of the Liberation of Jerusalem*, in Mediaeval Studies, vol. 52, 1990, p. 110-131.
- Loud Graham A.**, *Coinage, Wealth and Plunder in the Age of Robert Guiscard*, în The English Historical Review, Vol. 114, Nr. 458, 1999, p. 815-843.
- Ma'en Omoush**, *The Interaction between the Crusaders and Muslims in the East: Myth and Reality*, in Jordan Journal for History and Archaeology, Vol. 5, Nr.2, 2011, p.3-19.
- Majorie Chibnall**, *Women in Orderic Vitalis*, Haskins Society Journal 2: Studies in Medieval History, 1990, p. 105-121.
- Matzke Michael**, *De origine Hospitaliariorum Hierosolymitanorum. Vom klösterlichen Pilgerhospital zur internationalen Organisation*, in Journal of Medieval History, vol. 22, 1996, p. 1-23.
- Mayer Hans Eberhard**, *Herrschaft und Verwaltung im Kreuzfahrerreich Jerusalem*, in Historische Zeitschrift, nr. 261, 1995, p. 695-738.
- Ibidem**, *Zur Beurteilung Adhemars von Le Puy*, Deutsches Archiv, nr. 16, 1960, p. 547-552.
- Ibidem**, *Die Hofkapelle der Könige von Jerusalem*, in Deutsche Archiv, vol.44, 1988, p. 489-509.

- Ibidem**, *Die Kanzlei der lateinischen Könige von Jerusalem*, in *Monumenta Germaniae Historica Schriften*, vol. 40, nr.1-2, Hannover, 1996, p. 22-35.
- Ibidem**, *Zur Geschichte der Johanniter im 12. Jahrhundert*, *Deutsche Archives*, vol. 47, Münster/Köln: Böhlau,1991, p. 139-160.
- Misonne D.**, *La législation canoniale de Saint-Ruf d'Avignon à ses origines. Règle de Saint Augustin et coutumier*, in *Annales du Midi: revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale*, vol.75, 1963, p. 471-489.
- Morris Colin**, *The "Gesta Francorum" as narrative history*, în *Reading Medieval Studies*, vol. 19, 1993, p. 55-71.
- Ibidem**, *Propaganda for War: The Dissemination of the Crusading Ideal in the Twelfth Century*, in *The Church and War*, ed WJ Sheils, seria *Studies in Church History* (SCH), nr. 20 Oxford, 1983, p. 79-101.
- Nazâru Sebastian**, *Război drept și pace în tradiția bizantină*, în *Bellum justum et pium, creștinii în fața provocării războiului*, ed. Universității București, București, 2011, p. 345-399.
- Oehler Hans**, *Studien zu den Gesta Francorum*, în *Mittellateinisches Jahrbuch*. vol. 6, 1970, p. 58-97.
- Ousterhout Robert**, *Sacred Geographies and Holy Cities: Constantinople as Jerusalem*, *Hierotopy: The Creation of Sacred Space - Byzantium and Medieval Russia*, edit. A. M. Lidov, Moskau 2006, p. 98-116.
- Panaite V.**, *Din istoria dreptului Islamic al popoarelor : doctrina djihadului*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, Iași, 1985, p. 409-418.
- Pargoire Jules**, *Les LX soldats martyrs de Gaza*, in *Échos d'Orient*, tome 8, nr. 50, 1905, p. 40-50.
- Pryor John H.**, *Stephen of Blois: Sensitive New-Age Crusader or Victim of History?*, in *Journal of the Sydney University Arts Association* 20, 1998, p. 26-74.
- Purcell Maureen**, *Women Crusaders:A Temporary Canonical Aberration?*, în *Principlalities, Powers and Estates: Studies in Medieval and Early Modern Government and Society*, ed. L.O. Frappell, Adelaide University Union Press, 1979, p. 57-67.
- Rambin Jacob M.**, *Crusaders Under Siege: The Battle of Antioch in Documents and Historical Narrative*, in *CLA Journal*, vol.1, 2013, p. 81-127.
- Robinson I.S.**, *Gregory VII and the Soldiers of Christ*, in *History*, vol 58, June 1973, p. 169-192.

- Runciman Steven**, *The Holy Lance Found at Antioch*, în *Analecta Bollandiana*, vol 68, Bruxelles, 1950, p.197-205.
- Ibidem**, *The First Crusade: Constantinople to Antioch*, in *A History of the Crusades*, vol. 1, London, 1969, p. 280-307.
- Ibidem**, *The Pilgrimages to Palestine before 1095*, in *A History of the Crusades*, vol. 1, London, 1969, p. 68-80.
- Ibidem**, *Adhemar of Le Puy and the eastern churches*, in *Actes du VIe Congrès International des Études Byzantines*, Paris, 1948, p. 319-322.
- Samerville Robert**, *The Council of Clermont and the first crusade* , in *Studia Gratiana*, Seria. 19-20, Roma, 1976, p. 323-337.
- Ibidem**, *The Council of Clermont (1095), and Latin Christian society*, in *Archivum Historiae Pontificiae*, vol. 12, 1974, p. 55-90.
- Ibidem**, *The Crusade in the Councils of Urban II beyond Clermont*, în *Jerusalem the Golden. The origins and impact of the First Crusade*, vol.3, 2014, p. 89-100.
- Schein S.**, *Die Kreuzzüge als volkstümlich– messianische Bewegungen*, in *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 47, 1991, p. 119-138.
- Shepkaru Shmuel**, *The Preaching of the First Crusade and the Persecutions of the Jews*, in *Medieval Encounters*, nr. 18, Koninklijke Brill, Leiden, 2012, p. 93-135.
- Simon John**, *The ‘Feast of the Liberation of Jerusalem’: remembering and reconstructing the First Crusade in the Holy City, 1099–1187*, în *Journal of Medieval History*, vol.41, 2015, p.409-431.
- Simion Marian Ghe.**, *Teoria războiului drept și creștinismul ortodox*, in *Revista Teologică*, nr. 4, Sibiu, 2010, p. 83-106.
- Smith Jonathan Riley**, *The title of Gofrey of Bouillon*, in *Bulletin of the Institute of Historical Research*, vol. 52, 1979, p. 83-86.
- Ibidem**, *The Latin Clergy and the Settlement in Palestine and Syria 1098-1100*, in *The Catholic Historical Review*, vol. 74, 1988, p. 539-557.
- Ibidem**, *The First Crusade and the persecution of the Jews* , în *Studies in church history*, vol. 21, 1984, p. 51-72.
- Ibidem**, *The motives of the earliest crusaders and the settlement of Latin Palestine, 1093-1100* , în *The English Historical Review*, vol. 98, 1983, p. 721-736.

- Stan Liviu**, *Locurile Sfinte din Orient*, în *Ortodoxia*, an IV, nr. 1, ian – mart., 1952, p. 5-77.
- Stănescu G. Gheorghe**, *Căderea Ierusalimului*, în *Revista Teologică*, XXXIII, nr. 3-4, 1943, p. 180 -200.
- Strack Georg**, *The Sermon of Urban II in Clermont and the Tradition of Papal Oratory*, in *Medieval Sermon Studies*, Vol. 56, Munich, 2012, p. 30-45.
- Stouratis Ioannis**, *Jihād and Crusade: Byzantine positions towards the notions of “holy war”*, in *Byzantina Symmeitika*, vol. 21, 2011, p. 11-63.
- Șesan Milan**, *Cruciadele și Biserica Ortodoxă*, în *Mitropolia Ardealului*, V, nr. 4-5, 1961, p. 216-241.
- Timofte Răzvan**, *Interferențe islamico-creștine (politico-religioase) în perioada cruciadelor*, în *Revista Teologică - Mitropolia Ardealului*, Edit. Andreiana, nr. 3, Sibiu, 2009, p. 79-97.
- Tudorie Ionuț Alexandru**, *Sfântul Augustin și teoria bellum justum. Reflecții pe marginea scrisorilor 189 și 229*, în *Bellum justum et pium. Creștinii în fața provocării războiului- o perspectivă istorico-fenomenologică*, coord. Pr. Radu Petre Mureșan, Ilie Chișcari, ed. Universității București, 2011, p. 319-345.
- Zimmermann Harald**, *Gegen neue siebenbürgische Geschichtstheorien. Eine Stellungnahme zu Horst Klusch*, in *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, Editura Academiei Române, vol. 54, Sibiu, 2011, p. 168-180.

SURSE WEB:

<http://www.leeds.ac.uk/ims/imc/>

<http://www.st-edmunds.cam.ac.uk/faraday/index.php>

<http://brema.suub.uni-bremen.de/zeitungen17>

<http://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/varia/content/titleinfo/7402239>

http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenahist/autoren/flacius_hist.html

<http://sscle.slu.edu/home-1>

<http://crusades-regesta.com/regesta-past-present>

<https://www.cndp.fr/archive->

[musagora/merveilles/merveillesfr/phare/textes/francais/Guillaume de Tyr.pdf](https://www.cndp.fr/archive-musagora/merveilles/merveillesfr/phare/textes/francais/Guillaume_de_Tyr.pdf)

<http://faithforum.wordpress.com/?s=Jerusalem>

<http://endeavour-peace.page.tl/Terminologies.htm>

http://digi.vatlib.it/view/MSS_Pal.lat.659

<http://www2.catholica.ro/2004/02/26/catolicii-si-musulmanii-trebuie-sa-apeleze-la-auto-critica/>

<https://archive.org/details/geschichtedesers00sybeuoft>

<http://patristica.net/graeca/>

<http://patristica.net/latina/>

<http://www.dmgh.de/de/fs1/object/goToPage/bsb00050770.html?pageNo=15>

<http://www.crusades-encyclopedia.com/index.php>

<http://www.jstor.org/>

<http://www.umich.edu/~eng415/topics/bibliograph.html>

<http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780195396584/obo-9780195396584-0105.xml>

<https://www.britannica.com/event/Crusades>

<http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/History/History-idx?type=browse&scope=History.HistCrusades>